

CETNICKI ZLOČINI GENOCIDA NAD HRVATIMA I MUSLIMANIMA U BOSNI I HERCEGOVINI I HRVATIMA U HRVATSKOJ TIJEKOM DRUGOGA SVJETSKOGA RATA (1941.-1945.)**Mr.Zdravko Dizdar**

Pojam genocida predstavlja najteži međunarodni zločin koji obuhvata djela učinjena s namjerom da se potpuno ili djelomično uniste narodne, etnicke, rasne ili vjerske skupine ljudi. Taj pojam je u novije vrijeme dopunjen novim međunarodnim dokumentima. Sve te zemlje potpisnice obvezne su raditi na njegovom sprječavanju, a ukoliko do njega ipak dodje, i na kaznjavanju njegovih izvršitelja, bez obzira na vrijeme, jer ti zločini ne zastarjevaju.¹

Cetnici su, ne samo u namjerama, već i u krvavoj stvarnosti izvršili više oblika zločina genocida nad Hrvatima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini i Hrvatima u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskoga rata, koji na ovim prostorima traje od 1941. do 1945. godine. Međutim, sve do u najnovije vrijeme, to je bila jedna od tzv. tabu tema, o kojoj se jednostavno nije smjelo u bivsoj SFRJ pisati, te je to jednostavno presucivano ili tek usput deklarativno spominjano, bez konkretnih podataka pa i brojcanih pokazatelja. Nasuprot tome, o stradanjima, zločinima i genocidu nad Srbima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj od ustaskog režima, već od 1941. se gotovo jedino govorilo i pisalo, često u službi politike s netocnim i zlonamjernim tvrdnjama, napose o tobožnjoj genocidnosti hrvatskoga naroda.²Tako su dosada izostala sustavnija i potpunija istraživanja ove problematike u cjelini. A tek s demokratskim promjenama od 1989. g. počelo se i u zemlji pisati o genocidu nad Hrvatima i Muslimanima te o stvarnim ljudskim gubicima na području bivše Jugoslavije u ratu 1941.-1945. g.³No, još uvijek nemamo o tome znanstveno utemeljene studije, koja bi tu problematiku istraživala i obradila u cjelini. Ovom prigodom želim ukazati na neke najbitnije elemente iz cetnickih planova i aktivnosti tijekom Drugoga svjetskoga rata koji po svim međunarodnim kvalifikacijama predstavljaju zločin genocida nad Hrvatima i Muslimanima.

Od svog osnutka cetnistvo je gotovo isključivo instrument nacionalističke i ekspanzionističke politike Srbije, pa tako i u Kraljevini Jugoslaviji (1918.-1941.). Tada ono pokraj vojske i policije, predstavlja jedno od sredstava obracuna s političkim protivnicima, a za očuvanje centralističkog velikosrpskog političkog sustava, s kraljem na čelu, grubom silom i terorom. Zato je do početka rata 1941. osnovano i djelovalo, oko 300 u Bosni i Hercegovini i oko 200 u Hrvatskoj, različitih cetnickih udruženja te brojnih organizacija sličnog programa u kojima su cetnici djelovali a koja su se isticala terorom i okrutnošću te ubojstvima mnogobrojnih Hrvata, ali i mnogih Muslimana. Preko njih velikosrpska politika je ostvarivala svoj cilj. Nasilno je suzbijala i gusila svaku težnju Hrvata i Muslimana za afirmacijom vlastitih nacionalnih vrijednosti. Istodobno, isticale su se

srpske nacionalne vrijednosti, često kao jedine, a i nastojalo se bezuspješno kod Muslimana (i dijela Hrvata) razvijati srpsku nacionalnu svijest. Kako je Hrvatska u toj državi nakon ujedinjenja 1918., ukidanjem Sabora i Vlade, hrvatskog domobranstva i policije, diobom područja na 6 banovina (tako da je u njima Srbima osigurana prevlast), izgubila svoj povijesni identitet i svoju državnost koju je stoljećima imala. A Bosna i Hercegovina, također administrativnim putem razbijena na četiri banovine, ali tako da je u trija Srbima osigurana prevlast. Zato je sve to dovelo do odgovarajućih protuakcija s hrvatske i muslimanske strane. Jedna od njih bila je osnutak (1929.) ilegalnog ustaskog pokreta s ciljem stvaranja samostalne i neovisne hrvatske države, izvan Jugoslavije. S druge strane, bilo je nezaustavljivo jačanje hrvatskog narodnog pokreta predvođenog Hrvatskom seljackom strankom, što su evidentno pokazali izbori 1938. Ona traži rješavanje hrvatskog pitanja u okviru Jugoslavije, što je velikosrpski monarhistički režim radi zaostavanja međunarodnih prilika u Evropi, gdje se nazirao rat, te kako bi spasio državu od raspada, morao uzavati. Tako je sporazum 26. VIII. 1939. nastala posebna Banovina Hrvatska, u sastavu Kraljevine Jugoslavije, ali s banskom upravom, Saborom te zakonodavnom, upravnom i sudskom autonomijom, koja joj se bez njezina pristanka nije mogla oduzeti i smanjiti. U njezin sastav uslo je i 13 kotareva s područja BiH i kotar Sid, s područja Vojvodine, u kojima je hrvatsko pučanstvo bilo većinsko, no bez hrvatskih povijesnih područja istocnog Srijeme, te Boke kotorske s Budvom i Spicem. Banovina je imala površinu 65.456 km² s 4.025.601 stanovnikom (prema popisu iz 1931.) od kojih je bilo 70,1% Hrvata, 19,1% Srba i 10,8% ostalih. Protiv sporazuma, s hrvatske strane, bile su pristase ustaskog pokreta jer njime nije riješeno hrvatsko pitanje kako su ga oni zastupali, niti stvorena hrvatska neovisna država; a s muslimanske, većina muslimanskog političkog vodstva, zalazuci se da BiH postane zasebna autonomna političko-teritorijalna jedinica u svojim povijesnim granicama. No, uslijedile su i srpske protumjere. Tako su se uspostavi Banovine Hrvatske odlučno suprotstavile sve srpske stranke, osim SDS-a, nacionalističke i velikosrpske organizacije i udruženja, kao i vojska i Pravoslavna crkva koji su je smatrale opasnošću za srpstvo i opstanak države, najčešće reagirajući kao soviniisti (koji mrze Hrvate i sve što je hrvatsko) i kao zagovaratelji svoga velikosrpstva. Zato su pokrenuti pokret "Srbi na okup" s ciljem da se ostalih šest banovina (Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Vardarska i Zetska) spoje u jednu upravnu cjelinu pod nazivom "Srpske zemlje". U njihov sastav bi po njima usli i svi oni dijelovi Banovine Hrvatske u kojima srpsko pučanstvo ima većinu, kao i ona za koja Srbi smatraju da im iz geostrateških i političkih razloga trebaju pripasti, poduzimajući pripreme za otpor (npr. u Kninu), što je još više zaostavalo međunacionalne odnose. Ovaj program stvaranja "Velike Srbije" na račun hrvatskih povijesnih teritorija (ali i drugih) ostao će trajno opredjeljenje velikosrpskih i četničkih političkih ekspanzionističkih krugova otada te tijekom Drugoga svjetskoga rata sve do nasih dana i biti glavni uzrok njihovog genocida nad Hrvatima i Muslimanima i ostalim nesrbima. Zato se ovaj predratni period i događanja u njemu na području bivše Kraljevine Jugoslavije nikako ne smiju zanemariti.⁴

PROGRAMSKE OSNOVE ČETNIČKOG POKRETA SU OSNOVE ZLOČINA NAD HRVATIMA I MUSLIMANIMA, A ČETNIČKE POSTROJBE SU NJEGOVI IZVRSITELJI

Krvava ratna zbivanja na prostoru razbijene Kraljevine Jugoslavije tijekom 1941.-1945. g. velikim dijelom su rezultat i posljedica predratnih prilika i političkih odnosa, u novonastalim stanjima na terenu. Iskazala su se u sukobljenim koncepcijama za obnovu Jugoslavije s jedne i

nastojanja nesrpskih naroda s druge strane, pogotovo Hrvata, da sačuvaju već uspostavljene ili nastoje uspostaviti neovisne nacionalne države izvan Jugoslavije. Poglavitito se to očitovalo upravo na području Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Četnici su isticali da su dvanaestodnevnom ratom i vojničkim porazom, te okupacijom i razbijanjem Jugoslavije od fašističkih država, koje su potom uslijedili, samo Srbi izgubili državu i slobodu? (budući su oni Kraljevina Jugoslaviju, gotovo svi smatrali samo proširenom Velikom Srbijom, te su se najčešće tako i ponasali), okrivljujući za to sve ostale nesrpske narode, u prvom redu Hrvate i Muslimane. Posebno ih je pogodilo osnivanje Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u čiji sastav je ušla cijela Bosna i Hercegovina i istočni Srijem, ali ne i Dalmacija od Zadra do Splita, istočni dio Konavala te Boka kotorska, zatim svi jadranski otoci, osim Hvara, Brača i Paga, kao i znatnog dijela Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara, što su anektirali Talijani (I. zona), kao ni Medjimurje i Baranje, koje su anektirali Mađari. NDH je obuhvaćala površinu od 102.725 km², brojala 6.640.000 stanovnika i administrativno bila podijeljena na 22 velike župe s 141 kotarom, 19 kotarskih ispostava, 31 gradom i 1.005 općina, te gradom Zagrebom, kao posebnim upravnim središtem. Srpsko pučanstvo je u njoj brojilo oko 30% od ukupnog broja stanovnika. NDH je bila podijeljena demarkacijskom crtom, pravcem malo južnije od Samobora, Gline, Dvora, Jajca, Fojnice i Visegrada. Sjeverno od te crte je njemačko, a južno od nje talijansko okupacijsko područje. Talijansko interesno i okupacijsko područje u NDH dijelilo se na II. i III. zonu. Na području NDH uspostavljena je civilna, policijska i vojna državna vlast. Od političkih organizacija u NDH jedino je bio dopušten rad ustaskim organizacijama, a osnivane su i posebne ustaske postrojbe.

Ustaski režim provodio je politiku nacionalne i rasne isključivosti. Postojanje i djelovanje vlasti NDH ovisilo je od konkretne situacije na doticnom području, poglavito od aktivnosti partizanskih, a na nekim područjima i četničkih snaga nakon izbijanja ustanka u ljeto 1941., kao i od interesa i volje okupatora. Za ustasko vodstvo na čelu s dr. Antom Pavelićem nije se uopće postavljalo tzv. muslimansko pitanje u Bosni i Hercegovini, odnosno u NDH, jer je prihvaćalo tezu dr. Ante Starčevića o muslimanima kao najčešćem dijelu hrvatskog naroda, čemu ne smeta i ne smije smetati vjerska različitost.⁵

Srpski nacionalisti i ekspanzionisti, kojih su četnici, kao vojnički i politički organizirani, najpoznatiji i najistaknutiji dio, nisu se nikada mogli pomiriti sa stvaranjem bilo kakve hrvatske države, pa tako ni NDH. Razlog je vrlo jednostavan i sastoji se u tome što su oni smatrali da gotovo 90% teritorija NDH (u maksimalnom programu) predstavlja područja tzv. Srpske zemlje (uključujući tu cijelo područje današnje Republike Bosne i Hercegovine i većinu područja današnje Republike Hrvatske), bez obzira na to što ta područja nisu nikada bila u sastavu srpske države i što na njima Hrvati i Muslimani predstavljaju većinu pučanstva. Zato po njima ta područja NDH mogu ući samo u sastav tzv. Homogene ili Velike Srbije, kako su je nazivali u dokumentima. Glavni preduvjet za to je rusenje NDH i čišćenje hrvatskog i muslimanskog pučanstva s tih teritorija, kako bi ih potom uključili u Veliku Srbiju.

To je jedan od razloga što, neposredno nakon proglašenja NDH, nailazimo i na prva masovna ubojstva hrvatskog i muslimanskog pučanstva od strane četnika, te paljenje većeg broja kuća i cijelih sela u nekim područjima NDH. Tako su npr. četnički odjeli, koji su se nalazili u redovitoj vojsci Kraljevine Jugoslavije i bili namijenjeni za specijalne akcije, ili pojedini zapovjednici četnici, pri povlačenju kod Dervente 11.-13. IV. 1941. ubili 17 civila Hrvata, od kojih i 5 žena; 11. IV. u Sivericu ubili tri Hrvatice, od kojih 1 djevojčica; 9. i 28.-29. IV. kod Bjelovara ubijena 3

civila Hrvata a 1 ranjen; od 13. do 15. IV. kod Capljine ubijeno 20 Hrvata i 5 Muslimana i zapaljeno 40 kuća; kod Mostara 15. IV. ubijeno je 5 civila Hrvata, od kojih 1 žena, i zapaljena sela Cim i Ilici, nastanjena Hrvatima, a takvih ubojstava bilo je u još nekim mjestima, kao početak i nagovjestaj onoga što će ubrzo uslijediti.⁶

Poslije prvoga soka, uslijed okupacije i razbijanja Jugoslavije te stvaranja NDH, četnici u BiH i Hrvatskoj počeli su, najčešće u suradnji i zajedno s komunistima, raditi na organiziranju oružanog ustanka Srba protiv hrvatske države kao takve, u ovom slučaju ustaske NDH (komunisti i protiv okupatora), a pozivajući se na tradicije iz srpske prošlosti. Radi se istodobno na uspostavljanju veza a potom i povezivanju s ostalim četničkim i nacionalističkim snagama na području bivše Jugoslavije (u prvom redu s onima u Srbiji). Isto tako se radi i na stvaranju programskih osnova pokreta, u kojima se jasno ističu genocidne namjere zločina prema Hrvatima i Muslimanima. Tako je već 30. VI. 1941. Stevan Moljević, jedan od glavnih četničkih ideologa i rukovoditelja u zemlji, izradio projekt: "Homogena Srbija" u kojem iznosi četnički program o granicama, društvenom ustroju i vanjskoj politici "Velike Srbije" u obnovljenoj Jugoslaviji, nekoliko mjeseci prije nego što će biti osnovan logor Jasenovac. Po tome projektu se "... Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost: da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etnicko područje na kome Srbi žive...". To je značilo uključenje u tu Srbiju Bosne i Hercegovine u cjelini i većeg dijela Hrvatske, što je kartografski iskazano u posebnoj promidžbenom letku, koji je uz prigodan tekst kao u projektu siren na terenu, i to "preseljenjem i izmenom ziteljstva" ali i ciscenjem.⁷

Istodobno i grupa srpskih nacionalista, koja je iz BiH i Hrvatske pobjegla u anektirani dio Dalmacije i tu se u svibnju 1941. povezala s talijanskom upravom, šalje talijanskoj vladi peticiju u Rim zahtijevajući da talijanska vojska ponovo okupira i anektira Bosnu i Hercegovinu, cijelu Dalmaciju, zatim Liku, Kordun i Baniju, i na tim područjima ukine vlast NDH.⁸ To će talijanska fašistička vlada ubrzo koristiti za svoje ekspanzionističke pretenzije i pritisak na NDH u pregovorima po izbijanju ustanka, kao i za razgovore, suradnju i organiziranje četnika na njezinom anektiranom i okupacijskom području u BiH i Hrvatskoj.

U srpnju i početkom kolovoza 1941. gotovo u svim područjima BiH i Hrvatske gdje je živjelo pretežito srpsko pučanstvo izbio je opći ustanak Srba. Glavni pokretaci i rukovoditelji ustanka bila su rukovodstva Komunističke partije i to CK KP u Hrvatskoj i Pokrajinski komitet KPJ za BiH u Bosni i Hercegovini, kao dijelovi jedinstvenog CK KPJ, iako je bilo mjesta gdje je izbio spontano, a u ponekim mjestima na celu su mu se nalazili četnici. Tada u ustanku na tim područjima sudjeluje gotovo isključivo srpsko pučanstvo, a od pripadnika ostalih naroda sudjeluju tek pojedinci i manje grupe, većinom članovi KPJ i SKOJ-a. Kao glavni razlog ustanka ističu se zločini ustaskog režima nad srpskim narodom te njegov spas od unistenja s ciljem rusenja NDH i obnove Jugoslavije. Dok komunisti nastoje ustanku dati narodnooslobodilački i antifašistički karakter uključujući u njega sve narode i nacionalne manjine s područja Jugoslavije i u tijeku rata izvršiti uspostavu svoje nove komunističke vlasti, dotle mu četnici daju uglavnom nacionalni, odnosno nacionalistički i ekspanzionistički karakter, uključujući u njega gotovo isključivo Srbe, nastojeći zadržati stari predratni velikosrpski sustav vlasti s kraljem na celu. To će ubrzo dovesti do međusobne podjele između ovih dvaju pokreta na NOP na celu s komunistima i četnike, te do međusobnih oružanih borbi koje će trajati sve do kraja rata. Pripadnici četničkog pokreta od početka pa do kraja rata namjerno poistovjećuju

citav hrvatski i muslimanski narod s ustaskim rezimom, optuzivši ga za zločine ustasa prema Srbima u NDH, nastojeći tako formalnim razlozima zapravo opravdati svoje zločine. Tako kroz cijelo to vrijeme četnički pokret ima izrazito genocidni, antihrvatski i antimuslimanski karakter. Iz dokumenta njihove provenijencije proizlazi da su razlozi koji oni navode za ustanak u NDH bili samo povod i formalne naravi dok su stvarni razlozi težnja za uspostavljanjem etnički čiste Velike Srbije, a na račun povijesnih i nacionalnih teritorija hrvatskog i muslimanskog naroda (ali i nekih drugih). To će biti i osnovni uzrok četničkog terora i zločina genocida nad Hrvatima i Muslimanima u BiH i Hrvatskoj. Četnički pokret se sastojao od oružanih i političkih organizacija, koje su se pojavile i na području NDH ubrzo nakon kapitulacije Jugoslavije i proglašenja NDH, i djelovale sve do kraja rata. Krajem 1941. nalazile su se pod jedinstvenim zapovjedništvom Draže Mihailovića. 10

Potrebno je istaknuti da su izbjegličku vladu Kraljevine Jugoslavije kao legitimnu u lipnju 1941. prihvatile SAD i Velika Britanija, a u srpnju i SSSR - glavne velike sile antifasističke koalicije. Kako su Atlantskom poveljom od 14. VIII. 1941. bili određeni ratni ciljevi sila antifasističke koalicije, među kojima je bilo naznačeno i obnavljanje svih okupiranih država nakon rata, pa tako i Jugoslavije, time je njezina obnova bila osigurana. Upravo u to vrijeme na njezinom području, a poglavito na tadašnjem području NDH, započinje građanski rat između NOP-a s jedne i četničkog pokreta s druge strane na pitanju kakva će biti obnovljena Jugoslavija. Četnički pokret je kroz cijelo vrijeme rata imao pomoć jugoslavenske emigrantske vlade i kralja Petra II., koji su se uglavnom nalazili u Londonu. Istodobno, četnički pokret je dobivao podršku i pomoć zapadnih saveznika, poglavito V. Britanije do 1944. i potom SAD-a. U programu četničkog pokreta tijekom i po završetku rata, što ga je u rujnu 1941. dostavio jugoslavenskoj kraljevskoj vladi Draže Mihailović, vođa pokreta, i koji je vlada prihvatila, nadopunjuje se Moljevićev projekt i uz ostalo se kaže: "... Pripremati se da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije..."

cool.gif omedjiti ?defakto? srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski zivalj.

v) posebno imati u vidu brzo i radikalno ciscenje gradova i njihovo popunjavanje svezim srpskim elementom.

g) izraditi plan za ciscenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice.

d) u srpskoj jedinici kao narocito tezak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti resiti ga u ovoj fazi..." 11

U ?Instrukciji? od 20. XII. 1941. o organizaciji, ciljevima i uporabi četničkih postrojbi D. Mihailović, koji je unaprijedjen u čin generala i ubrzo će postati ministrom vojske emigrantske vlade otklanja sve dvojbe. Po njemu cilj borbe četničkog pokreta na celu s kraljem Petrom je i:

?... Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu i u granicama predratne Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata i Backe...?

?... Ciscenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nacionalnih elemenata...?

?... Stvoriti neposredno zajednicke granice između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i Slovenacke, ciscenjem Sandzaka od muslimanskog zivlja, a Bosne i Hercegovine od muslimanskog i katolickog zivlja...?12

Uz to je kaznjavanje svih ?ustasa i muslimana? i krivaca ?za nasu aprilsku katastrofu?1941., sto su opet poglavito Hrvati i Muslimani, te naseljavanje Crnogoraca u ociscena podrucja, a za osiguranje svega toga potrebno je osnivanje jednog ?politickog tela?. Kako se to prenosilo i obrazlagalo na terenu pokazuje i pismo zapovjednika Ozrenskog cetnickog korpusa upuceno 13. II. 1943. zapovjedniku Zenickog vojno-cetnickog odreda. Tu se uz iznosenje ciljeva cetnickog poretka prema Drazinoj ?Instrukciji? kaze i sljedece:

?... Mozda tebi i tvojim borcima izgledaju ovi ciljevi veliki i neizvedivi. Setite se velike borbe za oslobodjenje pod vodstvom velikog vozda Karadjordja. Srbija je bila puna Turaka (muslimana). U Beogradu i ostalim srpskim varosima strsale su muslimanske munare, a pred dzamijama su Turci vrsili svoja smrdljiva pranja kao sto i sada rade u srpskoj Bosni i Hercegovini. Na stotine hiljada muslimana bilo je tada preplavilo nasu otadzbinu. A podjite danas kroz Srbiju. Nigdje necete nasi niti jednoga Turcina (muslimana), necete naci cak niti jednoga njihovog groba (mezara) ni jednog siljka (nisana)...?. ?... To je najbolji dokaz i najvece jamstvo da cemo uspeti i u ovoj danasnjoj svetoj borbi, i da cemo istrebiti sve Turke iz ovih nasih srpskih zemalja. Ni jedan musliman nece medju nama ostati... Seljake i ostali svijet sitni preselicemo u Tursku. Nasa Vlada u Londonu posredstvom Engleske saveznicke i prijateljske vlade nastoji da postigne u tom smislu pristanak Turske vlade (pa je o tome Cercil govorio u Ankari s g. Inenijem). Sve katolike koji su se ogresili o nas narod u njegovim tragicnim danima, kao i sve intelektualce i sve ekonomski jace, nemilosrdno cemo unistiti. Seljacki svjet i isto tako sitni radni svijet postediti i od njih cemo napraviti prave Srbe, koje cemo milom ili silom prevesti na pravoslavlje.

Eto to su ciljevi nase velike borbe i kad dodje odsudan cas mi cemo ih ostvariti. Mi smo ih vec u nekim djelovima nase otadzbine i ostvarili...".13

Ovaj dokument najneposrednije ukazuje na izvore cetnickog zlocina genocida nad Hrvatima i Muslimanima, koji vuče korijene jos od stvaranja srpske nacionalne drzave i njezine ekspanzionisticke politike. Draza ide dalje od Moljevica u svezi teritorija te trazi za veliku Srbiju s vise od 90% teritorija NDH, na kojemu je tada zivjelo vise od 2.500.000 katolika i preko 800.000 muslimana, koji su cinili oko 70% ukupnog pucanstva na tome podrucju, dok su Srbi tvorili blizu 30% pucanstva. Kao sto vidimo iz Drazine ?Instrukcije? svi ti Hrvati, Muslimani i ostali nesrbi bi s toga podrucja morali nestati, bilo tijekom rata ili neposredno nakon njega. Hrvatima se prepustalo tek oko 10% tadasnjeg teritorija od Karlovca, preko Zagreba do Varazdina i oko 1/5 pucanstva NDH. Optuzbe i svaljivanje sveopce krivnje na Hrvate i Muslimane za sva zla i stradanja Srba tijekom rata imala su za cilj stalno motiviranje cetnika u vrsenju kazni tj. zlocina genocida prema njima, sto Draza jasno kaze u svojoj ?Instrukciji?. U svezi s time a s istim ciljem je i stalno umnazanje srpskih zrtava koje su prouzrocile ustase, odnosno po cetnicima ?Hrvati? tj. citav hrvatski i muslimanski narod, pocevsi od brojke 382.000 krajem 1941., preko 518.000 krajem veljace 1942., zatim s 600.000 u listopadu 1942., s 800.000 tijekom 1943. kako bi do kraja rata taj broj iznosio preko milijun ubijenih Srba na podrucju NDH,14sto je imalo objektivom istrazivacu apsurdno, a sto pokazuje i rad Srbina dr.

B. Kocovica. S istim ciljem su i Drazine prijetnje Hrvatima i Muslimanima odmazdom, kao preduvjet za zivot i prava u budućoj državi. I u drugim programskim dokumentima pojedinih cetnickih vodja i postrojbi navode se slični ili istovjetni argumenti i ciljevi. Tako u "Elaboratu" Dinarske cetnicke divizije, iz ozujka 1942., koja je upravo u to vrijeme i osnovana obuhvativši u operativnom pogledu sjevernu Dalmaciju, Liku i jugozapadni dio Bosanske krajine, iznijeti su njezini ciljevi i zadaci. Glavni joj je cilj stvaranje "srpske nacionalne države" tamo "gde žive Srbi, pa i u onima na koje Srbi aspirisu...", odnosno "Velike Srbije", koja bi obuhvacala Bosnu i Hercegovinu te dio Dalmacije i Liku i druga područja, s čisto nacionalnim poretkom "sa kraljem Petrom na čelu", u kojoj "ima isključivo živeti pravoslavno stanovništvo".¹⁵ Ostalo treba nestati pa je Dinarska divizija 25. III. 1943. naredila svojim postrojbama "čiscenje Hrvata i muslimana" na njezinom području. Istodobno se postavio kao jedan od primarnih zadataka ove divizije i cetnickog pokreta "uspostavljanje jednog nacionalnog koridora duž planine Dinare za vezu Hercegovine sa sjevernom Dalmacijom i Likom", što će oni pokušati i ostvariti, poglavito 1942. i 1943. čiscenjem tamosnjeg hrvatskog i muslimanskog pučanstva.

Vukasin Marcetić, zapovjednik cetnickog odreda "Manjaca", na konferenciji tamosnjih cetnickih odreda 7. VI. 1942. izjavljuje: "... Smatram da su Bosna i Srbija jedna zemlja i nadam se da će iz Bosne očistiti sve što nije srpsko". Jos neposredniji je Milan Santić, jedan od cetnickih vodja. On u svome govoru krajem srpnja 1942. u Trebinju izjavljuje da je cilj cetnickog pokreta "uspostava Velike Srbije" kako ju je odredio Draža te da te "Srpske zemlje moraju biti očiscene od katolika i muslimana. U njima će živjeti samo Srbi. Čiscenje će se provesti temeljito. Sve ćemo ih potisnuti i unistiti bez izuzetaka i bez sažaljenja. To će biti polazna tačka našeg oslobođenja". Dalje istice da sve to "treba da se svrši brzo i u jednom revolucionarnom zamahu", a radi toga cetnici NDH neće "nikada ni formalno priznati".¹⁶

Svi ovi dokumenti pokazuju da su cetnicki zločini genocida nad Hrvatima i Muslimanima bili namjerni i planirani. Muslimani su bili u još nepovoljnijoj situaciji od Hrvata. I dok se Hrvatima ostavljala mogućnost da žive u svojoj, iako jako smanjenoj, teritorijalnoj jedinici, i budućoj Jugoslaviji, ta mogućnost, prema shvaćanju cetnickih ideologa, za Muslimane nije postojala. Oni su po njima smatrani "nenacionalnim elementom", "unutrasnjim neprijateljem" i "Turcima" te se i njihovo unistavanje smatralo cetnickom "najsvetijom dužnošću". Zavisilo je jedino od vojnickih i datih mogućnosti cetnika, te rasporedu i jačini ostalih vojnih tabora te prilika na pojedinim područjima te zamisljene cetnicke "Velike Srbije". Sukladno tome bila su čiscena pojedina područja od Hrvata i Muslimana.

Radi ostvarenja planiranog zločina genocida nad Hrvatima i Muslimanima na području današnjih republika Bosne i Hercegovine te Hrvatske, a tadašnje NDH, pristupilo se organiziranju vojno-cetnickih postrojbi. One su osnovane na području NDH južno od Save pa do Jadranskog mora, s neposrednim osloncem i uz potporu talijanskih i njemačkih okupacijskih snaga. Ove snage ne samo da su opskrbljivale cetnicke vojne postrojbe na osnovu sklopljenih sporazuma s oružjem, streljivom i namirnicama te plaćale njihovo ljudstvo, nego su bile često inicijator a uglavnom okrilje najvećem broju masovnih cetnickih zločina genocida protiv Hrvata i Muslimana.

Prema cetnickim dokumentima tijekom rata 1941.-1945. na području Bosne i Hercegovine bilo je osnovano 14 korpusa, 76 brigada i 2 puka, a na području Hrvatske 4 korpusa, 1 divizija, 32 brigade i 2 puka cetnika. Uz njih su postojali i brojni organi vlasti na područjima pod cetnickom

kontrolom. Tocan broj četnika nije dosada utvrđen a prema nekim pokazateljima, sto u vojsci i sto na terenu, na području BiH i Hrvatske kroz njihove redove prošlo je preko 100.000 ljudi, od kojih oko 98% Srba. Ovdje treba istaknuti i pomoć koju je četničko rukovodstvo upucivalo u ove krajeve iz Srbije i Crne Gore. Sve četničke postrojbe su vrsile zločine, ali postojale su i posebne postrojbe kojima je to bio i glavni zadatak, od četničkih trojki, preko letecih četa do letecih brigada.

Iz programskih dokumenata je nedvojbeno da su četnički zločini genocida usmjereni protiv hrvatskog i muslimanskog naroda u cjelini na područjima po njima zamisljene? Velike Srbije?. No, treba reći kako su četnički teror i zločini bili usmjereni i prema sudionicima antifasističkog pokreta ili NOP-a, kako se on nazivao, kao i njihovim obiteljima, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, iako su četnici nastojali s vremena na vrijeme i posteljati živote pojedinim uhicnim partizanima i pripadnicima NOP-a Srbima. A također je bio usmjeren i prema onim Srbima koji su na različite načine iskazivali lojalnost prema vlastima NDH. Dvije su glavne metode četničkih zločina genocida nad Hrvatima i Muslimanima. Prva je direktna kojom se na različite načine fizički unistavaju pripadnici ovih dvaju naroda (ali i drugih) i druga indirektna putem različitih prijetnji, fizičkih i psihickih zlostavljanja, kod žena i djevojaka silovanja, te pljacki. Kod fizičkog unistavanja najcesci oblici ovih četničkih zločina bili su klanje, vjesanje, odsijecanje glave, paljenje, bacanje u jame te ubijanje različitih predmetima, najcesce uz prethodno mucenje zrtava. Od indirektnih metoda istaknuo bih brojne četničke prijetnje pokoljima Hrvatima i Muslimanima bilo putem letaka, pjesme ili govora, zatim najrazlicitija fizicka nasilja nad tim zrtvama, od kamenovanja, batinanja, sakacenja, prebijanja do mucenja gladju i zedju, poglavito u centralnom četničkom zatvoru-logoru u Kosovu, kod Knina, ali i u zatvorima pri stabovima korpusa, pa do silovanja žena i djevojaka Hrvatica i Muslimanki, čime ih se htjelo nacionalno i vjerski poniziti. Ovdje treba ukazati na još dva izuzetno značajna smisljena oblika indirektnog četničkog zločina, a to su pljacke i prisilni prijelazi katolika i muslimana na srpsku pravoslavnu vjeru. Pljacka je imala stravične razmjere i često bila jedna od glavnih motiva pokretanja četnika za akcije. Ona se najviše prakticirala za vrijeme vojnih aktivnosti četničkih postrojbi, ali činila se u svim mogućim prilikama. Imala je za posljedicu izazivanje gladi i smrti u područjima preko kojih su četnici prošli, te masovni egzodus pucanstva, a što je i bio glavni četnički cilj. Prisilnim prijelazima na srpsko-pravoslavnu vjeru nastojalo se zrtve još više poniziti i kod njih unistiti onu najdublju nit koja ih veze s hrvatskom, odnosno muslimanskom narodnošću.

PROVODJENJE ČETNIČKOG ZLOČINA GENOCIDA NAD HRVATIMA I MUSLIMANIMA 1941.-1945. GODINE

Ostvarivanje zločina genocida nad Hrvatima i Muslimanima, prema iznijetim planovima četničkih vodja i zapovjednika, započelo je odmah iza njihovog donosenja i trajalo sve do kraja rata. Njihov obim je ovisio od četničkih, prije svega vojnih, mogućnosti, rasporedu i jacini suparničkih tabora na doticnom području. Iz dokumenata se mogu uočiti tri razdoblja u kojima su ti četnički zločini genocida, po broju stradalih, najmasovniji. Prvo je od početka ustanka tj. kraja srpnja 1941. do veljače 1942., drugo od kolovoza do listopada 1942. i treće od siječnja do ozujka 1943. godine. To je razdoblje u kojemu je četnički pokret na području Bosne i Hercegovine i Hrvatske, vojno najsnazniji, kada je imao najintenzivniju potporu četnika iz Srbije i Crne Gore, ali i svekoliku potporu talijanskog, a manjim dijelom i njemackog okupatora. Za

svako od ovih perioda navest ćemo nekoliko karakterističnih primjera.

A/ Prvo razdoblje (kraj srpnja 1941.-veljaca 1942.)

Ovo razdoblje ima dva dijela i to: prvi, od izbijanja ustanka do jeseni 1941. kada u ustanku sudjeluju četnici i gerilci zajedno; a drugi započinje kada i diferencijacija na četnički i narodnooslobodilački pokret, odnosno vojnički na četnike i partizane, te se mogu pratiti zločini četničkih postrojbi.

U tome prvom dijelu nakon izbijanja ustanka, u akcijama gdje zajedno sudjeluju četnici i komunisti, izvršeni su i prvi masovni zločini nad Hrvatima i Muslimanima u BiH i Hrvatskoj. Tako su 27. VII. 1941. i nekoliko dana potom u Bosanskom Grahovu i okolici od ustanika ubijena 62 Hrvata, među kojima 5 žena i 9 djece, s župnikom Antom Gospodnetićem, dok su im kuće i pet sela nakon pljačke spaljeni. Vec 2. VII. je pokolj nekoliko stotina Hrvata, većinom staraca, žena i djece u Krenjusi s okolicom i Vrtocama, također s župnikom Kresimirom Barićem, pljačka i paljenje kuća, kao i rimokatoličke crkve. Zatim slijedi proboj oko 2.500 Hrvata iz Boricevca i okolice u Bihać, dok je mjesto opljačkano i potpuno spaljeno i nije obnovljeno nakon rata. Tako je prestalo postojati 19 rimokatoličkih zupa s desne i desetak s lijeve obale Une, budući su ostale bez vjernika. Potom je 5. IX. 1941. poklano i stradalo u Kulen Vakufu i okolici do 3.000 Muslimana i stotinjak Hrvata, a mjesto opljačkano i potpuno spaljeno. U Varcar Vakufu i okolici također su ubijena 44 Muslimana i 12 Hrvata a u Glamocu i okolici 45 Muslimana i 2 Hrvata. I kod Sanskog Mosta su ustanici ubijali muslimane i Hrvate seljake, pa i njihovu obitelj - žene i djecu?¹⁷

Slično je bilo i na drugim područjima. Tako su ?oslobodjena područja? ubrzo oslobodjena i od Hrvata i Muslimana koji su ih morali napustiti, kako ne bi bili zaklani i pobijeni, a njihove kuće i sela opljačkana i spaljena. Ubrzo se u Bihaću, Jajcu, Kninu, Sanskom Mostu, Prijedoru, Livnu i drugim gradovima slila rijeka od oko 50.000 izbjeglica. Udio četnika i njihovih simpatizera u ovim zločinima je najčešće bio dominantan. I u istočnoj Hercegovini izvršeni su pokolji civilnog pučanstva od ustanika, uz pripomoć onih iz Crne Gore i to u Avtovcu 28. VI. 1941. zaklano 47 Muslimana, u Berkovićima (Dabru) 28. VIII. zaklano preko 300 Muslimana, uglavnom žena i djece, koji su baceni u jame, većinom jamu ?Cavkaricu?, sve prema partizanskim dokumentima. Prema dokumentima vlasti NDH taj je broj višestruko veći. Stradao je i dio Hrvata, dok su iz cijele istočne Hercegovine potekle kolone izbjeglica u susjedne gradove, poglavito Čapljinu, Mostar te Dubrovnik. Mnoge kuće i sela su nakon pljačke spaljena. I u istočnoj Bosni, gdje se od početka ustanka pojavljuju četnički odredi, osnovani i pomagani od onih iz Srbije, zabilježeni su prvi pokolji muslimanskog pučanstva u Medjedji i Koraju, u listopadu i studenom 1941. s nekoliko stotina zaklanih i ubijenih.¹⁸

Kako snage NDH nisu uspjele ustanak ugušiti i spriječiti njegovo daljnje širenje, to su intervenirale talijanske i njemačke okupacijske snage. Talijani zaposjedaju II. i III. zonu, a i Nijemci dovlače nove snage. Talijani omogućavaju organiziranje, povezivanje i opskrbu četničkih postrojbi od Srbije do Slovenije, te one započinju organizirano i planski s zločinima genocida prema Hrvatima i Muslimanima. Tako su četnici u okolici Knina i na tromeđi uz teror prema hrvatskom pučanstvu 7/8. X. 1941. u Donjem Erveniku zaklali 7 Hrvata; 3. VII. 1941. su naredili ?da se moraju svi katolici u selu Stikovu pokrstiti i preci u Srpsku vjeru?, a 16 dana

kasnije u napadu su zaklali 11 mjestana Hrvata i 1 oruznika ubili; potom su 11. XII. u selu Velika Plana, kod Lovinca zaklali 6 Hrvata, a prije toga su 29. IX. 1941. uhitili 44 Hrvata iz Brotinje kod D. Lapca te ih zaklali. Vecina zaklanih bile su zene i djeca. To je prouzrocilo novi val izbjeglih Hrvata.¹⁹

Od prosinca 1941. pa do veljace 1942. izvršeni su mnogi masovni pokolji nad Muslimanima od strane cetnika u istocnoj Bosni i Hercegovini, gdje su im Talijani predali vlast. Tako je u Foci i Gorazdu, prema izjavi cetnickog zapovjednika, ubijeno 5.000 Muslimana, a ubijeno je i stotinjak Hrvata. Istodobno je na podrucju Srebrenice ubijeno oko 1.000, Vlasenice 2 do 3.000, Rogatice do 1.000 i Visegrada preko tisucu zaklanih, pobijenih i spaljenih Muslimana. Slicno je bilo i u okolici Nevesinja gdje su takodjer Muslimani klani i ubijani, a zapaljeno pet sela. Vecina zrtava je mucena, a zene i djevojke silovane, dok su mnogi zaklani i ubijeni bacani u Drinu od Foce do Ustiprace. Nakon pljacke mnoge su kuce, i neka sela spaljena, a spaljene su i mnoge dzamije, od kojih samo u Foci tri. Tisuće izbjeglica je pohitalo prema Sarajevu, Tuzli i drugim okolnim gradovima, tako da ih se broj u cijeloj NDH popeo na 100.000, vecinom radi cetnickog terora i zlocina. Dolazak partizana u to podrucje onemogucilo je privremeno daljnje cetnicke zlocine, ali je omogucio mnogim cetnicima prelazak u partizane, bez kazni za pocinjene zlocine.²⁰

B/ Drugo razdoblje (kolovoz-listopad 1942.)

U ovome razdoblju opet ce najveći cetnicki zlocini genocida biti izvršeni u istocnoj Bosni i Hercegovini, ali i u drugim krajevima. Cetnici su zauzeli Focu, 19. VIII. 1942., u kojoj se nalazilo oko 8.000 Muslimana, sto mjestana sto okolnih izbjeglica. Oko 5.000 njih je uspjelo pobjeci prema Sarajevu, manje grupice su se posakrivale, dok su svi ostali uhvaceni i pobijeni. Jedan od prezivjelih izjavljuje: ?... Cim su Focu zauzeli cetnici, pohvatali su i poubijali sve muskarce muslimane kao i jedan veliki broj zena i djece, dok su skoro sve djevojke i mlade zene silovali. Ostalo je zivo svega 11 skrivenih muskaraca. Trgovine i kuce do kraja opljackane, a neke od njih zapaljene?. Isti navodi ?oko dvije tisuće nevinih zrtava?. Cetnicki zapovjednik P. Bacovic 5. IX. 1942. izvjestava D. Mihailovica da je u Foci poginulo ?... 1.200 ustasa u uniformi i oko 1.000 kompromitovanih muslimana, dok smo mi imali cetiri mrtva i pet ranjenih... Imali smo ogromni plen. Nas je cilj bio da osiguramo vezu sa Srbijom i to smo postigli?.²¹

Od 29. VIII. do 4. IX. 1942. grupa od oko 1.000 istocnohercegovačkih cetnika je za vrijeme talijanske vojne operacije ?Albia? protiv partizana na Biokovu izvršila masovnu pljacku, palez i zlocine nad tamosnjim civilnim hrvatskim pucanstvom. Tako je samo na podrucju velike zupe Cetina (u mjestima Rascani, Zupa biokovska, Kozica i Dragljani) zaklano, strijeljano i spaljeno oko 160 Hrvata, medju kojima i tri svećenika i to: Ivan Condic, Josip Braenovic, kojemu su otsjekli glavu, i Ladislav Ivankovic. Bacovic je 5. IX. 1942. o toj ?kaznenoj ekspediciji? izvjestio D. Mihailovica da su cetnici pobili preko ?1.000 ustasa?, a da sami nisu imali ?ni jednog mrtvog i ranjenog?, da su na tome putu od Ljubuskog do Vrgorca ?oderali ziva tri katolicka svestenika?, ubijali ?sve muskarce od 15 godina na vise?, te da ?17 sela je potpuno spaljeno? nakon cega su juzno od Makarske s pjesmom i srpskom zastavom ?dosli na obalu naseg Jadrana gde su na obali poboli nasu zastavu?. Od svibnja do rujna 1942. u istocnoj Hercegovini su cetnici na osnovu sporazuma s Talijanima preuzeli vlast, osim gradova, te pobili nekoliko stotina Hrvata i Muslimana, nakon cega je uslijedilo masovno iseljavanje hrvatskog i

muslimanskog pucanstva s lijeve obale Neretve. U ovom periodu taj egzodus je bio vecinom s podrucja stolackog kotara na kojemu od ?oko 28.000 katolika i muslimana?, osim nekoliko obitelji u samom Stocu nije ostao ni jedan Hrvat i Musliman, kaze se u jednom cetnickom dokumentu. U tijeku talijanske vojne operacije protiv partizana na prozorskom podrucju u listopadu 1942., cetnici su najprije na mostarskom podrucju ubili oko 200 Hrvata i Muslimana, a zatim na prozorskom ubili, zaklali, bacili u vodu ili jamu 1.716 ljudi, od kojih su 340 bili Muslimani, a ostalo Hrvati civili, dok su na povratku na konjickom kotaru ubili dvadesetak Hrvata, opljackavsi kuće i sela i mnoge zapalivsi. Bacovic je brzojavom 23. X. 1942. izvijestio D. Mihailovica: ?U operacijama Prozor zaklano je preko 2.000 Sokaca i Muslimana. Vojnici se vratili odusevljeni?.²²

Istodobno i na podrucju sjeverne i srednje Dalmacije cetnici su u reziji Talijana i pod njihovim okriljem izvršili više zlocina genocida nad Hrvatima. Tako su pocetkom listopada 1942. na podrucju velike zupe Cetina, predvodjeni vojvodom M. Rokvicem u selima Gata, Naglice, Cisla, Ostrvica, Zvecanji, Dugopolje, Kolenice, Srijani i Dolac Gornji pobili oko 200 Hrvata, a nakon pljacke mnoge kuće zapalili. Kako su Talijani zabilježili: ?Poklane su vecinom starije osobe, zene i djeca koje nisu imale nikakve veze s partizanima?. Svatko je zaklan tamo gdje je i uhvacen. Cetnici su usput pjevali: ?Nama Petar iz Londona pise o j Hrvatima nema vas više?. Zatim su Djujicevi cetnici 21. X. 1942. u Bitelicu, kod Sinja, u reziji Talijana ubili 29, a u Otisicu 6 Hrvata, zapalivsi pritom 220 hrvatskih kuća. Prema izvjescu talijanskog generala Berardija iz Knina ?svaki katolik je mucen i zaklan, a poslije je vecina lesina izmrcvarena na najgrozniji nacin?, ali nije reagirao. Djujic je brzojavom izvijestio D. Mihailovica: ?Moji su klali sredi!?. Medacki cetnici su 3. X, 1942. ubili petoricu Hrvata iz Ribnika. Svi dokumenti pokazuju da su u ovim pokoljima stradali civili, sto se vidi i po cetnickim gubicima, a isti su imali za posljedicu novi val izbjeglih Hrvata iz ovih podrucja prema moru i dalje u unutrasnjost NDH.²³

C/ Treće razdoblje (sijecanj-ozujak 1943.)

Cetnicki zlocini genocida nad Hrvatima i Muslimanima u ovom razdoblju poklapaju se s operacijama Nijemaca i Talijana protiv snaga NOP-a na sirem podrucju NDH sa sjedistem u Bihacu, koje zapocinjju 20. I. 1943. U njima sudjeluju i cetnici s podrucja NDH, Crne Gore i Srbije. To ce oni iskoristiti za vec otprije planirano ciscenje Muslimana i Hrvata. Tako su od 3. I. do 7. II. 1943. ocisceni Muslimani s podrucja kotareva Cajnice, Foca i Pljevlja. O tome je cetnicki zapovjednik P. Djuriscic izvijestio svoju Vrhovnu komandu 13. II. 1943. Tu stoji: ?Sva muslimanska sela u tri pomenuta sreza su potpuno spaljena tako da nijedan njihov dom nije ostao citav... Za vreme operacija se pristupilo potpunom unistavanju muslimanskog zivlja bez obzira na pol i godine starosti.

Zrtve. Nase ukupne zrtve su bile 22 mrtva, od kojih 2 nesretnim slucajem i 32 ranjena.

Kod muslimana oko 1.200 boraca i do 8.000 ostalih zrtava: zena, staraca i dece?²⁴Ciscenje je nastavljeno u Sandzaku. Po njemackom generalu Lutersu cilj ovih cetnickih akcija je ?istrebljenje muslimanskog dijela naroda narocito u Sandzaku i u Hercegovini", jer taj ?klin muslimanski izmedju Srbije i Crne Gore mora konacno da nestane?. Istodobno on svom Glavnom stanu pise: ?Treba bas istaknuti kao osobinu cetnickog vojevanja njihovo napadanje nenaoruzanoga i slaboga neprijatelja... Klanje bespomocnih zena i djece (muslimana) za

četnike je po sebi razumljivo, casno i hrabro djelo, a izvrsioci se smatraju junacima?. To je potvrdio i četnički vodja D. Jevdjević iz toga vremena kada su oni ?koji su bili junaci u pljackanju i klanju žena bili su kukavice čim je prva puška pukla?, bježeci 30 km pred hrvatskim partizanima iz Dalmacije.²⁵ Upravo su porazi četnika od partizana na Neretvi, a potom na Drini, gdje je doprinos hrvatskih partizana bio najznacajni, utjecali da njihovi planovi uništenja Muslimana i Hrvata dožive slom. Po njemačkim provjerenim podacima s područja svoje zone, u šest istočnobosanskih i četiri srednjobosanska kotara, do toga vremena poginulo je 32.800 Hrvata i Muslimana, od kojih prvih 8.400 a drugih 24.400. One male preostale grupe Muslimana četnici su početkom ožujka prisilili da prijedju s islamske na srpsku pravoslavnu vjeru, kao što je bio slučaj u selima kod Foče i to Potpecu i Vikocu.²⁶

Istodobno su krajem siječnja 1943. i četnici u Dalmaciji, iskoristivši odsutnost jačih partizanskih snaga, krenuli u akciju ubijati u selima Kijevo, Kosori, Maovice, Vrlika, Ruzić, Otavice, Gradac i Kricke preko 100 Hrvata, silujući žene i djevojke, a sve pod parolom ?pali i kolji sve što je katolicko?. Tada su starca Niku Blazevića od 68 g. živog nabili na kolac i pekli na vatri dok nije umro, a u Otavicama Iliju Mestrovica, starca od 86 g., strica glasovitog hrvatskog kipara Ivana Mestrovica, bacili živa u njegovu zapaljenu kuću i tako usmrtili. Vec 1. II. 1943. D. Mihailović je izvjesten: ?U Kijevu i Vrlici Bacović streljao 55, a u Maovicama i Otavicama Djujić 48 ustasa?. Potom su 3. i 4. II. 1943. hercegovački četnici na području Imotskog i okolnih sela zaklali i ubili 32 Hrvata, pljackajući i unistavajući imovinu, paleći kuće, silujući djevojke i žene. U tim akcijama stradali su samo Hrvati civili, koji su za četnike svi ustase, a niti jedan Srbin, kao ni jedno selo nastanjeno Srbima. Posljedica je opet samo u Sinju oko 3.000 izbjeglih Hrvata.²⁷

U svezi s vijestima o stravičnim pokoljima Muslimana pod vodstvom D. Mihailovića britanska vlada mu je 1. V. 1943. skrenula pozornost da bi četničko vodstvo trebalo ?ublažiti stav? prema Muslimanima, dok ga je C. de Gaulle, ubrzo potom, odlikovao francuskim ratnim krizem i nekoliko drugih četnika, na njihovo zadovoljstvo.²⁸

Treba istaknuti da su Hrvati i Muslimani antifasisti, aktivisti, borci i sudionici NOP-a bili gotovo bez izuzetka ubijani ukoliko su bili zarobljeni od četnika. Tako je samo Dinarska četnička divizija od 25. V. do 15. VI. 1942. u borbi s partizanima izbrojila ?preko 500 partizanskih leševa, većinom Hrvata?. Nesto kasnije 1942. kod Rujista četnici su uhitili 23 partizana Hrvata i strijeljali ih, za što su od Talijana dobili nagradu od 10.000 lira, koji su ih i na ovaj način poticali na zločine. U izvješću vojvode Djujića D. Mihailoviću od 21. XII. 1943. navodi se da je u borbama s partizanima zarobljeno njih 140, od kojih su 7 bili Srbi, a ostalo Hrvati. Srbi su pusteni a Hrvati svi poklani i baceni u jamu. U to vrijeme i zapovjednik Podrinjske četničke brigade u svom izvješću uz ostalo piše: ?streljao sam 5 partizana jer su bili Turci...? (tj. Muslimani, op. Z.D.). Iz drugih dokumenata se vidi da su to većinom bili predstavnici raznih antifasističkih organizacija NOP-a te ranjenici, bez dovoljne vojne zaštite, što su četnici koristili.²⁹

I izvan ovih razdoblja, pa sve do kraja rata četnici su vrsili i dalje brojne pljacke, zlostavljanja i ubojstva Hrvata i Muslimana, gdje god im se pružila prilika. Spomenut ćemo samo neke od tih zločina. Tako su četnici 7. VI. 1943. u općini Brnjac poklali 42 Muslimana, nakon čega je u Zenicu pobjeglo 1.060 muslimanskih izbjeglica. Dalmatinski četnici su u veljaci 1944. u selima Dubrava, Danilo, Radonici i Goris ubili 30, a u prominskom selu Necmen 4. IV. ubili 10 i na

području Skradina 12. IX. 1944. ubili 27, te u prosincu 1944. u Bribiru, Grizanima i Tribalju, kod Crikvenice ubili 32 Hrvata, zapalivši 70 kuća i bibrirsku crkvu. U svibnju 1944. četnici su u Gorazdu poklali oko 50 Muslimana, zapalivši 2 džamije. U sjeveroistočnoj Bosni trebavski četnici su 8. X. 1944. u selima Tramosnica, Turic, Liporasce i Srednja Slatina ubili 25 Hrvata, potom 3. I. 1945. u selima Kladari i Carevac uхватili, silovali i postreljali 27 žena i djevojaka? Hrvatica, a 10 dana potom su izvršili pokolj Hrvata u selu Pecniku. Rogatički četnici su 21. XII. 1944. u selu Vinograd ubili 23 Muslimana. Samo na području rogatičkog kotara do lipnja 1944. bilo je spaljeno 3.677 domova i ubijeno 4.635 Muslimana (među kojima i mali broj Hrvata) od strane četnika.³⁰

Četnici su na kraju rata vojnički poraženi ali je mnogima tijekom rata omogućeno, najčešće nakon zarobljavanja, da dobrovoljno stupe u partizane, što je iskoristilo njih više od 80% čime su, gotovo u pravilu, bili amnestirani od zločina. Tek je nekolicini sudjeno za zločine. Tako im se mnogima posredno pružila prigoda planiranja odmazde koju su tijekom rata stalno isticali a najčešće pjesmom: "Oj Hrvati al? čemo Vas klati, kad se Pero iz Londona vrati?", iako im se kralj nije vratio. Posebno je to doslo do izražaja tijekom završnih operacija nakon predaje kod Bleiburga, ubojstvima, strijeljanjima i stradanjima na brojnim kriznim putevima, u logorima i stratistima pripadnika hrvatskih oružanih snaga i vlasti NDH te civila sirom tadašnje Jugoslavije, dakle Hrvata i Muslimana.

Što se tiče broja četničkih žrtava genocida među Hrvatima i Muslimanima tijekom rata 1941.-1945. on još dosada nije utvrđen. Najnovija demografska istraživanja daju moguću stvarni gubitak Hrvata od oko 200.000 a Muslimana oko 100.000 na području NDH, tj. onih koji su ubijeni. Prema V. Zerjavicu, od toga na moguće četničke žrtve genocida otpada 32.000 ubijenih Hrvata (u Hrvatskoj 20.000 a u BiH 12.000) i 33.000 ubijenih Muslimana.³¹ Mnogima se ova Zerjaviceva brojka čini premalena, poglavito zbog već rasirenih procjena u izvorima i literaturi. Smatram da je i to moguće dok će buduća istraživanja, koja su u tijeku, moći dati konkretnije brojčane podatke ovih četničkih zločina genocida.

ZAKLJUČAK

Četnički zločini genocida nad Hrvatima i Muslimanima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini tijekom Drugoga svjetskoga rata (1941.-1945.) nisu bili slučajni, već su planirani i bili sastavnim dijelom vojnih i političkih ciljeva četničkog pokreta. Oni imaju izvoriste u shvacanjima velikosrpskih nacionalista i ekspanzionista kojih je četnički pokret tijekom rata bio najekstremniji, najorganiziraniji i najoperativniji dio. Po njima su i izvan Srbije okolna nacionalna i povijesna područja drugih naroda srpska, jer u njima ima Srba, bez obzira na broj, ali i ona gdje ih nema a Srbi ih iz geostrateških ili drugih razloga smatraju srpskima. Tako su Bosnu i Hercegovinu u cjelini i najveći dio današnje Republike Hrvatske smatrali srpskim, i nastojali ih očistiti zločinima genocida od tamosnjih Hrvata i Muslimana, većinskog pucanstva, i uključiti u srpsku etnički čistu državu "Veliku Srbiju". Upravo stalno zalaganje četničkog pokreta za uspostavu te i takve "Velike Srbije", na navedenim područjima, je stvarni uzrok četničkog terora i zločina genocida, a ne religiozne i nacionalne raznolikosti, kao niti teror i kontrateror, kao što neki misle i pišu, a što su samo formalni razlozi. Ova svoja genocidna shvacanja četnici su iskazali u svim prigodama brojnim dokumentima, zemljovidima, govorima, izjavama i praksom uoči i tijekom, a na žalost i nakon Drugoga svjetskoga rata. Tijekom toga

rata oni su s osloncem i pod okriljem najprije talijanskog, a potom i njemackog okupatora, te podršku izbjeglicke vlade Kraljevine Jugoslavije kao i V. Britanije i SAD-a, pokušali, putem četničkih postrojbi, ostvariti svoje genocidne planove. Zato uz četnike i svi naprijed navedeni čimbenici snose svoj dio odgovornosti za njihove zločine. Tako su, kao što smo dijelom pokazali planski "scena" od Muslimana i Hrvata mnoga područja Bosne i Hercegovine i Hrvatske, od Srbije i Crne Gore do Slovenije, po četnicima. Svugdje gdje su stizale četničke postrojbe izvršeni su stravični zločini i ovisili su jedino od odnosa snaga i okolnosti na datom području, ali i sire u NDH, Europi i svijeta. Rezultat toga je spaljeno i razoreno oko 300 sela i gradova, više muslimanskih džamija i katolickih crkava i drugih povijesnih i kulturnih spomenika, uz desetke tisuća ubijenih Hrvata i Muslimana. Među njima je okrutno ubijeno 67 muslimanskih imama i hafiza te 52 katolicka svećenika, te nekoliko časnih sestara od kojih su najpoznatije tzv. drinske mučenice, njih pet iz samostana na Palama, koje su četnici pred Božić 1941. doveli u Gorazde i nakon mučenja poklali i bacili u Drinu.³²

Četnički pokret nije mogao svoje genocidne namjere i provesti jer nije raspolagao s dovoljnim vojnim postrojbama. No, po meni, glavni je razlog samoorganiziranje odbrane i oružanog otpora hrvatskog i muslimanskog naroda, koji se tako na mnogim mjestima zaštitio od još tragicnijih četničkih zločina, ali i doveo do njihovog vojnčkog poraza. Nakon rata 1945. propusna je prilika da svi četnički zločinci i pred sudom odgovaraju za svoje zločine genocida nad Muslimanima i Hrvatima i njihovim povijesnim, sakralnim i kulturnim spomenicima. Dapače, mnogima je pod novim znakom (zvijezdom?) pružena prilika da s tim zločinima i nastave. Zato nije slučajno što su se takvi zločini genocida velikosrpskih nacionalista i četnika u još strasnijem, i po broju ubijenih i prognanih i po razaranjima, obliku dogodili nad Hrvatima i Muslimanima od velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku 1991. a potom i Republiku Bosnu i Hercegovinu do danas. Povijesno iskustvo pokazuje da vojnički poraz četnika omogućuje povratak većine preživjelog hrvatskog i muslimanskog pučanstva na svoja spaljena ognjista, ali da to nije dovoljno. Potrebno je i sve zločince privesti zasluženoj kazni, jer dok se to ne učini neće biti mira na ovim prostorima i stalno će prijetiti opasnost od novih sukoba i novih četničkih zločina, čega moraju biti svjesni i svi oni međunarodni čimbenici, ako im je zaista do mira stalo i ako ne žele i sami snositi svoj dio odgovornosti za te četničke zločine genocida.

Ljubica Stefan: Antisemitizam u Srbiji za vrijeme Drugoga svjetskog rata